

ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТУСГАЙ ШААРДЛАГЫН ХЭРЭГЖИЛТ, АНХААРАХ АСУУДАЛ

IMPLEMENTATION AND ISSUES OF THE SPECIAL REQUIREMENTS FOR STATE BUDGET SUSTAINABILITY

С.Жанхор

БХИС-ийн докторант

Jankhor S.

Researcher doctoral candidate of Mongolian National Defence University

Хураангуй: Төсвийн тогтвортой байдлыг тусгай шаардлагын хэрэгжилтийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, төсвийн тогтвортой байдлыг хангах олон улсын туршлага, түүнийг нэвтрүүлэх боломжийг авч үзсэн.

Түлхүүр үгс: Төсөв, төсвийн тогтвортой байдал, нэгдсэн төсөв, төсвийн орлого, төсвийн зарлага, төсвийн тодотгол, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн.

Монгол Улсын төсвийн эрх зүйн орчинд хийсэн нэг шинэчлэл бол 2010 онд УИХ-аас Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийг баталж, төсвийн дүрмийг олон улсын туршлага, өөрийн орны онцлогт нийцүүлэн төсвийн орлого, зарлагын тэнцлийг зохистой харьцаагаар тодорхойлж, төсвийн тогтвортой байдлыг хангах, энэ хүрээнд төсвийн тусгай шаардлага тогтоох, төсвийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх, түүнд хяналт тавих, эрдэс баялгийн орлогоор нөхөн сэргээгдэх баялаг бүтээх, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих хөрөнгө оруулалт хийх, санхүүгийн хуримтлал бүрдүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах эрх зүйн үндэс тавигдсан.

Тус хуулиар нэгдсэн төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн, төсвийн богино, дунд, урт хугацааны бодлого, дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдлийг тодорхойлоход баримтлах, зохистой үзүүлэлтийн түвшин, харьцаа, хязгаарлалтыг тогтоосон бөгөөд төсвийн алдагдал, зарцуулалт, Засгийн газрын өрийн хязгаарыг тогтоох замаар төсвийн сахилга батыг дээшлүүлэх зохицуулалтыг тодорхойлж, төсвийн шийдвэр гаргалт дахь улс төрийн нөлөөллийг хязгаарлахад чиглэсэн тоон хязгаарлалт тогтоосон нь эдийн засгийн аюулгүй байдлын хувьд төдийгүй Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үндэс болох чухал эрх зүйн баримт бичиг болсон.

Тус хуулиар хуулиар төсвийн тусгай шаардлагуудыг дараах байдлаар тогтоосон:

1. Нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцдог байх;
2. Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь тухайн төсвийн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 2 хувиас илүүгүй алдагдалтай, эсхүл ашигтай байх;
3. Тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь, тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байх;
4. Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдэл нь тухайн жилийн оны үнээр тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 60 хувиас хэтрэхгүй байх.²⁴⁸

Энэ хуулийн хувьд төсвийн удирдлагын зарчим, тусгай шаардлагын хүрээнд төсвийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх асуудлыг тусгаж өгсөн бөгөөд хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш өнөөдрийг хүртэлх 13 жилийн хугацаанд 13 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, 12 зүйл, заалтыг шинээр нэмж, 6 зүйл, заалтыг хүчингүй болгож, 29 зүйл, заалтад өөрчлөлт оруулсан байна.

Энэ нь хууль тогтоомж тогтвортой, тодорхой байх зарчмын шаардлагыг зөрчсөнөөс гадна хуулийн үзэл баримтлал буюу зорилгоос гажих нөхцөл байдлыг бий

²⁴⁸ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2010 он, №30

болгосон ба ингэснээр эдийн засгийн аюулгүй байдлыг төсвийн эрх зүйн зохицуулалтаар хангахад ач холбогдол бүхий төсвийн тусгай шаардлагуудын хэрэгжих боломжийг хязгаарласан зохицуулалтууд оруулж иржээ. Тухайлбал,

1.Хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1-т заасан “Нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцох” тусгай шаардлагын хувьд: Тэнцвэржүүлсэн төсөв нь амжилттай хэрэгжүүлж чадвал эдийн засгийг тогтворжуулдаг, ЗГ илүү, хэрэггүй зардал гаргахаас сэргийлдэг давуу талтай боловч эдийн засгийн хямралыг зөөллөх боломжгүйгээс гадна хөгжил буурай орнуудад хэрэгжүүлэх боломж тааруу, нийгмийн халамж үзүүлэх боломжийг хязгаарлаж байдгаараа сул талтай юм.

Нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцож ирсэн байдлыг Сангийн яамнаас авсан статистик мэдээлэлд²⁴⁹ үндэслэн хүснэгтээр харуулбал:

Нэгдсэн төсвийн тэнцлийн үзүүлэлт

Улсын дүн Хэмжих нэгж: сая төг	2017	2018	2019	2020	2021
Орлого	7,274,861.6	9,225,947.4	10,905,510.8	9,421,647.2	12,689,377.0
Зарлага	9,017,318.6	9,22,928.5	11,661,701.3	13,960,787.5	15,598,129.8
Тэнцэл	-1,742,456.9	3,019.0	-756,190.4	-4,539,140.3	-2,908,752.8

Хүснэгтэлсэн мэдээллээс харахад 2017 онд төсвийн тэнцэл 1,742,456.9 сая төгрөгний, 2019 онд 756,190.4 сая төгрөгний, 2021 онд 2,908,752.8 сая төгрөгний алдагдалтай гарсан байх бөгөөд алдагдал байнга давтагдаж байгаа нь эдийн засгийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх талтай.

2.Хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.2-т “**нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь тухайн төсвийн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 2 хувиас илүүгүй алдагдалтай, эсхүл ашигтай байх**” нь төсвийн тусгай шаардлагын нэг байхаар заасан. Энэ нь De Paoli-²⁵⁰ийн тодорхойлсончлон өрийн хямралын үед илэрдэг нийтлэг шинжийн босго оноог ашигласан, эдийн засгийн аюулгүй байдлын үүднээс харвал нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэлд босго тогтоосон нь хөрөнгийн урсгалын хяналтын эерэг нөлөөлөл бий болгосон ач холбогдолтой байна.

Гэвч тус хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1 дэх заалтад “Энэ хуулийн 6.1.2-т заасан төсвийн тусгай шаардлагыг:

- 2015.01.20-нд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2018 оны төсвийн жилээс,
- 2016.09.09-нд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2020 оны төсвийн жилээс,
- 2017.04.14-нд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2023 оны төсвийн жилээс,
- 2021.07.07-нд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2025 оны төсвийн жилээс дагаж мөрдөхөөр” давтамжийн хувьд 4 удаа өөрчилж, хугацааны хувьд үйлчлэх хугацааг 15 жилээр хойшлуулж төсвийн тусгай шаардлагыг хангах боломжийг хязгаарласан байна.

Мөн энэ хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.2-т заасан нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдлын тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлсэн нэмэлт, өөрчлөлтийг дараах байдлаар 3 удаа оруулсан.

Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдлын тухайн жилийн оны үнээр тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь хэмжээг өөрчилж ирсэн байдал

²⁴⁹ https://www.1212.mn/mn/statistic/statcate/573058/table-view/DT_NSO_0800_001V1

²⁵⁰ De Paoli, B, Hoggarth, G and Saporta, V 2009, “Output costs of sovereign crises: some empirical estimates”, Working Paper no. 362, The Bank of England.

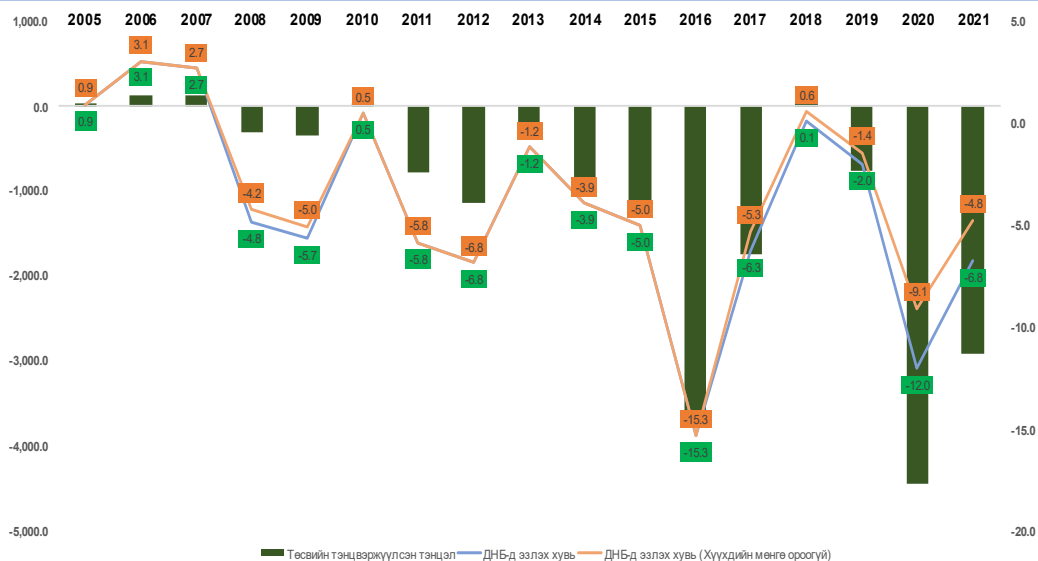
Огноо	Хуульчилсан хувь	сунгасан жил	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
2015 01.20.	2%	4	5%	4%	3%	2%							
2017 04.14.		7			10,4 %	9,5%	6,9%	5,1%	3,6%	2,8%	2,0%		
2021 07.07.		5			10,4 %	9,5%	6,9%	12,5 %	8,8%	5,1%	3,6%	2,8%	2,0%

Хуулийн энэ өөрчлөлт нь нэгдсэн төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн төсвийн удирдлагын зарчим, төсвийн тусгай шаардлагыг тогтоож, төсвийн тусгай шаардлагууд нэгэн зэрэг хангагдсан байх хуулийн зорилго, шаардлагыг зөрчсөн зохицуулалтууд оруулж ирснийг харуулж байна.

Монгол Улсын сүүлийн 15 жилийн нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдлын хувь хэмжээг авч үзвэл 2005, 2006, 2007, 2010, 2013, 2019 онуудад хуульд заасан хувь хэмжээний дотор байсан бөгөөд бусад 9 жилд 3,9-15,5 хүртэл хувиар алдагдалтай гарч иржээ. Үүнийг зургаар харуулбал:

Төсвийн алдагдал (сүүлийн 15 жилээр)

Төсвийн тэнцлийн ДНБ-д эзлэх хувь, 2005 –2021 он

Эндээс үзэхэд, харвал, нийт төсвийн тэлэх бодлогын нөлөөгөөр төсвийн алдагдал, Засгийн газрын өр үлэмж нэмэгдэж, гадаад валютын цэвэр нөөц сөрөг түвшинд хүрч, сонгуулийн өмнө Засгийн газрын том дүнтэй зардлууд гарсан нь гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчид, зэрэглэл тогтоогч байгууллагуудад цочрол болж иржээ. Тухайлбал, төсвийн зарлага ба эргэн төлөгдөх цэвэр зээлийн ДНБ-нд эзлэх хувь 2016 онд түүхэн дээд утга болох 39.7 хувьд хүрч, төсвийн орлого бага байснаас төсвийн алдагдал ДНБ-ий 15.3 хувьд хүрсэн байна.

3.Хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.3-т *“тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн хувь, тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялгийн бус дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байх”* төсвийн тусгай шаардлагыг хуульчилсан боловч хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1 дэх заалтад *“Энэ хуулийн 6.1.3-т заасан төсвийн тусгай шаардлагыг 2016 оны 9 дүгээр сарын 9-ний өдөр оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 2017 оны төсвийн жилээс дагаж мөрдөхөөр”* зааж мөн л хэрэгжилтийг хойшлуулж иржээ.

4.Хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.4-т заасан *“Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлэгдсэн үлдэгдэл нь тухайн жилийн оны үнээр тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 70 хувиас хэтрэхгүй байх”* шаардлагыг хангаж ирсэн байдал.

Хуульд заасан энэхүү тусгай шаардлага нь анх улсын өр нь ДНБ-ий 40 хувиас хэтрэхгүй байхаар тогтоосон. Гэвч манай улс тус хуульд оруулсан 3 удаагийн нэмэлт өөрчлөлтөөр хувь хэмжээг 88,0 хувь хүртэл нэмэгдүүлэн тогтоож, өнөөдөр 70 хувиас хэтрэхгүй байхаар хуульчилсан байна. Үүнийг хүснэгтээр харуулбал:

Засгийн өрийн үлдэгдлийн ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг хэтрүүлэхгүй байх босгыг өөрчилсөн байдал

2015.01.20-ны өөрчлөлт		2016.09.09-ны өөрчлөлт		2021.07.07-ны өөрчлөлт	
2015	58,3%	2015	58,3%	2015	58,3%
2016	55,0%	2016	88,0%	2016	88,0%
2017	50,0%	2017	85,0%	2017	85,0%
2018	40,0%	2018	80,0%	2018	80,0%
		2019	75,0%	2019	75,0%
		2020	70,0%	2020	70,0%
		2021	60,0%	2021	70,0%
				2022	70,0%
				2023	66,0%
				2024	60,0%

Ингэснээр үйлчлэх хугацааг 4 удаа 15 жилээр, өрийн бүтцийг өөрчлөн хасах замаар, хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх замаар өрийг нэмэгдүүлж, маш өндөр эрсдлийг бодитойгоор бий болгосон.

Мөн тус хуульд 2015.02.18-нд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр "6.2.Энэ хуулийн 6.1.4-т заасан Засгийн газрын өрийн хязгаар нь уул уурхайн салбарын хуулийн этгээдэд Засгийн газар хувь нийлүүлсэн хөрөнгө оруулах зориулалттай бөгөөд тухайн хуулийн этгээдийн ашгаас эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй байгуулсан гэрээний дагуу авсан Засгийн газрын зээл, эсхүл гэрээний энэхүү нөхцөлөөр гаргасан Засгийн газрын баталгаанд хамаарахгүй.", 6.3.Энэ хуулийн 6.1.4-т заасан Засгийн газрын өрийн хязгаарт Засгийн газрын дотоод үнэт цаасаар бүрэн баталгаажсан буюу барьцаа тавьсан өрийн баталгааны үлдэгдлийг оруулж тооцохгүй." гэж өөрчилсөн.

Мөн 2015.05.21-ний өдрийн нэмэлт өөрчлөлтөөр Засгийн газрын өрийн хязгаар нь *“эрчим хүч, төмөр зам”*-ын салбарын хуулийн этгээдэд Засгийн газар

хувь нийлүүлсэн хөрөнгө оруулах зориулалттай бөгөөд тухайн хуулийн этгээдийн ашгаас эргэн төлөгдөх нөхцөлтэй байгуулсан гэрээний дагуу авсан Засгийн газрын зээл, эсхүл гэрээний энэхүү нөхцөлөөр гаргасан Засгийн газрын баталгаанд хамаарахгүй гэсэн нэсэлтүүд оруулах замаар Засгийн газрын өрийн агуулгаас хасалт хийсэн байна.

Мөн 2015.02.18-нд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр тус хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэгт "8.2.Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 6.1.4-д заасан тусгай шаардлагыг энэ хуулийн 8.1-д зааснаас гадна Засгийн газрын гадаад өрийн багц дахь дийлэнх хувь хэмжээг эзэлж байгаа үндэсний мөнгөн тэмдэгттэй харьцах гадаад валютын Монголбанкнаас зарласан тухайн оны эцсийн албан ханш нь өмнөх оны мөн үеийн албан ханшаас 15 хувь ба түүнээс дээш хувиар өссөн тохиолдолд түр хугацаагаар түдгэлзүүлж болно." гэж Төсвийн тусгай шаардлагын үйлчлэлийг түр хугацаагаар түдгэлзүүлэх үндэслэл нэмж хуульчилсан байна.

Дээрх зохицуулалтуудыг нэгтгэн дүгнэвэл, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулиар төсвийн тусгай шаардлагуудыг тогтоож хэрэгжүүлэх харилцааг зохицуулж байна.

Энэ хуульд Монгол Улсын төсвийн хүрээнд а) орлогын, б) тэнцлийн, в) зардлын, г) өрийн дүрмүүд тодорхой хэмжээнд тусгасан гэж үзэж болохоор байгаа ч хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.4-т заасан Засгийн газрын өрийн үлдэгдлийг тогтоосон төсвийн тусгай шаардлагыг **нэгдүгээрт**, хувь хэмжээгээр, **хоёрдугаарт**, дагаж мөрдөх хугацаагаар нь, **гуравдугаарт**, улсын өрийн хувь хэмжээнд тоон хязгаар тогтоож байсан зохицуулалтыг Засгийн газрын өр хэмээн явцуу агуулгаар тодорхойлж, улмаар Засгийн газрын өрд хамаарах бүрэлдэхүүнээс зарим өрийг хасаж тооцох агуулгаар, **дөрөвдүгээрт**, удаа дараа өөрчилж, өрийн хэмжээг хянах боломжийг алдагдуулах, улсын төсвийн төсвийн тусгай шаардлагын үйлчлэлийг түр хугацаагаар түдгэлзүүлэх үндэслэл нэмэх замаар төсвийн алдагдлыг нэмэгдүүлэх эрсдлийг хуулиар дэмжсэн нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулж иржээ.

Энэ нь Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын төсөв санхүүгийн салбарын аюулгүй байдлын үндсийг тодорхойлсон эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах, урт хугацааны өсөлт хөгжлийг дэмжих эрүүл, тогтвортой, сахилга баттай санхүүгийн салбарыг төлөвшүүлэх, Засгийн газрын авах зээл нь бодит эдийн засгийн салбарт чиглэгдэх бөгөөд эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангасан, зохистой харьцаанд байлгах шаардлагыг зөрчсөн болохыг харуулж байна.

Мөн төсвийн процесс дахь оролцогчид буюу УИХ, Засгийн газрын зүгээс сонгуулийн амлалтаа биелүүлэх, үр ашиггүй зардлыг төсөвлөх замаар төсвийн зардлыг дур мэдэн нэмж, эрх зүйн шаардлагыг удаа дараа өөрчилж ирсэн нь төсвийн харилцаан дахь улс төрийн оролцоо өндөр байгааг харуулж байна.

Засгийн газрын өрийн өнөөдрийн статистикийг хүснэгтээр харуулбал:

Засгийн газрын өрийн статистик
(Санхүүгийн салбарын өр ороогүй дүнгээр)

	2021.У4	ДНБ-д эзлэх хувь	2022.У2	ДНБ-д эзлэх хувь
I.Засгийн газрын өр	26,918.1	62.6%	28,508.8	59.9%
Төв Засгийн газрын өр	25,350.6	58.9%	28,904.7	60.8%
Орон Нутгийн өр	17.2	0.0%	21.0	0.0%
Засгийн газрын баталгаа	876.5	2.0%	735.1	1.5%
Барих-Шилжүүлэх концессын үлдэгдэл	673.9	1.6%	489.9	1.0%

II.Төрийн өмч, төрийн өмч давамгайлсан санхүүгийн бус салбарын байгууллагуудын өр	5,734.5	13.3%	6,803.5	14.3%
Үүнээс:				
Гадаад			5,049.9	10.6%
Богино хугацаат өр			2,779.9	5.8%
Урт хугацаат өр			2,270.0	4.8%
Дотоод			1,753.5	3.7%
Богино хугацаат өр			601.5	1.3%
Урт хугацаат өр			1,152.0	2.4%
Улсын секторын өр (I+II)	32,652.6	75.9%	*35,312.3	74.3%

Эндээс харвал, улсын секторын өрийн хэмжээ 2021 оны 4 дүгээр улиралд 75.9% хувь байсан бол 2022 оны 2 дугаар улирлын байдлаар 74.3% хувь, Засгийн газрын өрийн хэмжээ 2021 оны 4 дүгээр улиралд 62.6% хувь байсан бол 2022 оны 2 дугаар улирлын байдлаар 59.9% хувь байна.²⁵¹

ОУВС-аас буурай хөгжилтэй улсуудын эдийн засгийн аюулгүй байдлын эрсдлийн үл хүлцэх (сэрэмжлэх) түвшингийн дээд хязгаарыг Засгийн газрын өрийн 40 хувиас хэтрэхгүй байхаар тогтоосон бөгөөд манай улсын Засгийн газрын өрийн хэмжээ дээрх түвшингээс даруй 19,9 хувиар хэтэрсэн нь дефолт зарлах хэмжээнээс хол давж, эдийн засгийн аюулгүй байдалд аюул занал бодитой учирсныг харуулж байна.

Нөгөө талаар өрийн дүн мэдээ, статистикийг өөр өөр үзүүлэлт, аргачлалаар гаргаж ирсэн нь өрийн статистикт дүн шинжилгээ хийхэд зарим талаараа хүндрэлтэй байсныг онцлохын зэрэгцээ энэ нь ил тод, ойлгомжтой байдлыг алдагдуулж байгааг харуулж байна.

Дүгнэлт

Манай улсад төсөв-санхүүгийн бодлого нь тогтсон дүрэмгүй хэрэгжиж байна. Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн "Төсвийн тусгай шаардлага"-ын заалтыг хэрэгжүүлэхгүй, тухайн үеийн нөхцөл байдалд тохируулан төсвийг өөрчилж ирсэн нь дунд хугацааны төлөвлөлтийн үр дүнг бууруулж байна.

Монгол Улсын төсвийн харилцааны эрх зүйн орчин тогтворгүй байгаа бөгөөд үүнээс шалтгаалан төсвийн төлөвлөлт, хэрэгжилт, төсвийн тогтвортой байдал алдагдах нөхцөл бүрдэж байна.

Дээрх тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэх явцад эрх зүй, зохион байгуулалтын шинжтэй арга хэмжээг үе шаттай хэрэгжүүлэх нь Монгол Улсын төсвийн цаашлаад эдийн засгийн аюулгүй байдлын шалгуур болсон суурь үзүүлэлтүүд үл хүлцэх эрсдэлийн түвшинд хүрэхээс сэргийлж "болзошгүй аюул, сорилтыг бодитой тодорхойлж, тэдгээрийг гэтлэн давахад хязгаарлагдмал нөөц, боломжийг үр дүнтэй дайчлана" гэсэн Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны зарчим бидитоор хэрэгжих боломжтойг гэж үзэж байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт, Улсын төсөв, санхүүгийн бодлого улс төрийн институцээс хамааралтай, "нөлөөнд нь өртөж" байгааг хязгаарлахын тулд эх газрын Европын улс орнууд болон ЭЗХАХБ-ын гишүүн Азийн улс орнуудын адил төсвийн эрх зүйн орчинд

²⁵¹ Сангийн яамны статистик мэдээ, 2022

байвал зохих, төсвийн дүрмийн хязгаарлалтыг гагцхүү Үндсэн хуулийн түвшинд тодорхойлох боломж байна;

Тиймээс төсөв, санхүүгийн шийдвэр гаргалтын дүрмийг тэр дундаа төсөв алдагдалгүй байх хязгаарыг Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцооны үндэс болсон Үндсэн хуульд зааж өгөх нь зүйтэй.

Ингэхдээ олон улсын сайн туршлагын дагуу Үндсэн хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.1.7-д “УИХ төсөв батлахдаа төсвийн тэнцлийн алдагдлыг ДНБ-ий 2,0 хувиас хэтрүүлэхгүй” 38 дугаар зүйлд “Засгийн газар өөрийн бүрэн эрхийн хугацаанд төсвийн тэнцвэртэй байдлыг хангана” гэж хуульчилж заах;

Төсөв, санхүүгийн шийдвэр гаргалтад тэнцвэртэй байдлыг хангах шаардлагын хүрээнд Засгийн газрын өрийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулж, өрийн дарамтыг бууруулах, эрх баригчийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилгоор өрийн дээд хязгаарыг тогтоосон болон үе шаттай бууруулахаар заасан Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн шаардлагыг мөн олон улсын сайн туршлагын дагуу Үндсэн хуулийн 25 зүйлд “2020 он гэхэд төсвийн алдагдалгүй болохоор зааж, улмаар нийт ДНБ-ий 74,3%-тай тэнцээд буй өрийн хэмжээг бууруулж, 2024 оноос болон цаашид ДНБ-ий 60 хувиас илүү гаргахгүй байх” заалтыг нэмэлт оруулах байдлаар шийдэх;

Хоёрдугаарт, Төсвийг хариуцлагатай байх, бодитой төлөвлөдөг байх, төсвийн төлөвлөлтийг ил тод болгох улмаар төсвийг төлөвлөхөд нөлөөлж буй сөрөг хүчин зүйлсийг арилгах арга хэмжээг олон улсын туршлагад үндэслэн Монгол Улсын Үндсэн хуульд дараах зохицуулалтыг тусгах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

- Парламентын гишүүдээс санал болгож буй төсвийн өөрчлөлт нь төсвийн орлого буурах, эс бөгөөс зарлагын бодит өсөлт, нэр төрөл нэмэгдэхэд хүргэх үр дагавартай тохиолдолд тэрхүү саналыг хүлээн авахыг хориглох,
- Нэмэлт зээллэг авалгүйгээр төсвийн орлого зарлагын тэнцвэрт байдлыг хангах үүргийг УИХ-д үүрэг болгох.

Ингэснээр Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Төсвийн тухай хуульд заасан суурь зарчмууд хангагдана гэж харж байна.

Хэрэв ийм зохицуулалт хийж чадваас эдийн засгийн аюулгүй байдлын “эдийн засгийн олон тулгуурт, оновчтой бүтцийг бий болгох, хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого явуулах, санхүүгийн салбарын аюулгүй байдлыг баталгаажуулах, эрчим хүч, эрдэс баялгийн болон гадаад худалдаа, интеграцийн асуудлаар оновчтой бодлого баримтлана” гэсэн зорилтыг хэрэгжүүлэх суурь нөхцөл бүрдүүлэх болно. Улмаар “Эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах, урт хугацааны өсөлт хөгжлийг дэмжих эрүүл, тогтвортой, сахилга баттай санхүүгийн салбар төлөвших нөхцөл бүрдэнэ” гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

Хууль тогтоомж:

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992
- Төсвийн тухай хууль, 1992, 2011
- Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, 2010
- Өрийн удирдлагын тухай хууль, 2015
- Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоол
- Төсвийн тухай хуулийн үзэл баримтлал, 2010

Ном, сурах бичиг, гарын авлага:

- Энхчимэг.Д, Мөнх-Оргил.Т, Эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах арга зам онол, арга зүй, туршлага, шинжилгээ, боломж, УБ.,2021
- Ган-Очир.Д, Эдийн засгийн аюулгүй байдлын шинжилгээнд анхаарах

асуудал: Онол, арга зүйн тойм, Стратеги судалгаа сэтгүүл, №83/2022

- Лүндэндорж.Н, Сайнхишиг.Ж, Үндсэн хуулийн эдийн засгийн үзэл баримтлалын үүднээс Монгол Улсын Үндсэн хуулийг шинжлэх нь, Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2015-04 /№54/
- Buchanan, J.M, The Domain of Constitutional Economics Constitutional Political Economy, 1990
- *De Paoli. B, Hoggarth.G and Saporta V, "Output costs of sovereign crises: some empirical estimates" Working Paper no. 362, The Bank of England, 2009*